

TERRA E POBO EN NOVONEYRA

Anxo Angueira

Universidade de Vigo

Na historia da literatura galega contemporánea probablemente non haxa ningunha vinculación entre un escritor e unha terra tan estreita, íntima e definitiva coma a que Uxío Novoneyra estableceu co Courel, vinculación que proseguiron, fixaron e mesmo agrandaron os lectores e críticos sucesivos. Tanto é así que o Día das Letras Galegas do ano 2009 parece que lles foi dedicado tanto ó poeta de *Os eidos* como á Serra do Courel, como nos demostrou onte aquí Xosé Benito Reza. Poeta e terra. Os dous foron visitados, estudados e celebrados. Agora ben, o caso de Novoneyra non resulta un caso insólito nas nosas letras nacionais. Outros e outras houbo que coma el se apropiaron dunha xeografía, dun territorio. Lembremos de momento, por seren tamén casos ben significados, a Terra de Bergantiños e a Terra Cha que fixeron súas Pondal e Manuel María. En realidade, este tipo de vínculo e apropiación resulta extraordinariamente frecuente na nosa historia da literatura contemporánea, que, como se sabe, comeza e nace con Sarmiento. E, xa postos, aínda que probablemente sexa de outro signo, esa mesma vinculación aparecía xa na literatura galega medieval. Trobadores e xograres hai que non se poden xebrar dun espazo xeográfico e cuxo nome figura sempre indisociábel dun lugar, e non porque sexa o da súa nacencia, senón porque é o que eles imprimiron, tatuaron nas súas cantigas, nos seus textos. Así, Xohán de Cangas aparece unido a San Mamede do Mar de Beluso, a Santa María de Reza, Airas Paes; Martín Codax a Vigo, a San Simón, Meendiño, etc., etc., etc. Ás veces mesmo a onomástica do poeta se conxuga con este lugar cantado, así de íntima é a relación. É o caso de Johan Servando, que nunha ducia de cantigas alude ó santuario de San Servando de Barxés en Muíños. E tamén o de Bernal de Bonaval, que anda co seu topónimo na boca por tódalas cantigas. A este tipo de textos Rodrigues Lapa chámalles cantigas de romaría e considéraas localistas, sobre todo por se afastaren do principal e universal culto xacobeo dado que Santiago, como “padrón sabido”, só aparece nunha cantiga deste tipo. E claro que os trobadores e xograres son localistas. Igual que Novoneyra, igual que moitos e moitas poetas e escritores contemporáneos e dos nosos días. Escritores dunha cidade, dunha aldea, dunha bisbarra, dunha terra. De Auria, de Fisteus, da Costa da Morte, da Limia. Mais non parece que a explicación dun fenómeno que produce certo espanto e que resulta exclusivo da literatura galega de tódolos tempos, claro é que na fase medieval e na contemporánea por camiños distintos, proceda de ningunha inclinación individualista do

pobo galaico, como Rodrigues Lapa induce a deducir. Algo hai, algo ten que haber na nosa cultura e na nosa peculiar, tamén única no mundo, ocupación do territorio, que poida explicarnos algún día este pertinaz localismo literario. E efectivamente, poida que na Idade Media o poeta actuase coma un propagandista de determinado santuario, do seu santuario, mais non é menos probábel que, ó se asociar a unha ermida, a un lugar, o poeta faga tamén propaganda de si, da súa particular voz, para sempre recoñecible e identificábel, coma unha sinatura, no nome, no topónimo da cantiga. En moi contados casos o lugar ou a ermida concreta destas cantigas de romaría medran por riba do seu nome. Pero son excepcionalmente extraordinarios. O Vigo de Martín Codax é igrexa, si, pero hai moito máis ó redor: hai sagrado, hai mar e ondas e praia, e mesmo deducidas rúas polas que a amiga, senlleira e sen gardas, vai namorada. Vigo medra por fóra do santuario. E só cunha única cantiga, Meendiño deixou tatuado nas letras galegas, con brillo de fulgores iterativamente tráxicos, non só un nome, un lugar, un espazo: deixou-nos a illa de San Simón a ser comesta por unha maré con toda a auga do mar maior que endexamais cesará de encher e de subir até afoarnos.

O noso poeta d'Os *eidós* coñecía, recitaba e amaba a poesía medieval galega, aspecto do que nos falará e con seguridade ilustrará neste congreso Teresa López. Mais de San Simón, da illa de San Simón, ó Courel, á serra do Courel, de Mendiño ou Martín Codax a Novoneyra, da Idade Media á Idade Contemporánea, a apropiación, digámolo así, de lugares, de espazos e territorios por parte dos poetas e escritores localistas, foi mudando na medida en que mudou Galicia como espazo ocupado, como territorio colonizado, e a literatura asumiu, como en tódalas literaturas das nacións subalternas, especialmente aquelas con lingua propia, o proxecto político da súa liberación.

Neste proxecto político e literario, que chega ós nosos días, ten unha importancia extraordinaria o territorio, a terra, a paisaxe. E a primeira e máis resoante formalización escrita e literaria da oposición Galicia / España, quer decerse, o primeiro manifesto de independencia que coñezamos, o prólogo a *Cantares gallegos* de Rosalía de Castro, concédelles precisamente á terra e á paisaxe, palabra que ela introduce na nosa lingua, unha importancia decisiva. Porque non só a lingua e o pobo eran humillados e ofendidos desde a metrópole, tamén o era a terra. Eríxese *Cantares gallegos*, e aínda é moito máis ca iso, nunha colosal contestación ós erros que “manchan e ofenden a miña patria”, cifrados en boa medida no célebre e insultante soneto de Góngora, na liña segura xa desde aquela dun proxecto de dignidade e resistencia. E se o prólogo e boa parte da obra nos poden facer pensar na descrición dunha terra e unha paisaxe próximas do *locus amoenus*, o “Castellanos de Castilla”, posto naturalmente en boca dunha muller –o libro tamén é profundamente feminista–, orienta definitivamente a oposición Galicia / España, da que Castela é metonimia, partindo dunha oposición de terra e paisaxe (a seca, árida, dura, monótona Castela fronte a unha Galicia verde, húmida, vexetal e variada), asociada á do amo fronte ó escravo, nunha oposición lídima e diafanamente política.

Instituíu así Rosalía de Castro, no imaxinario de galegos e galegas, unha oposición que aínda hoxe pervive e que, de xeito estrutural, como ben viu María López Sández, o sistema literario foi repetindo e renovando con sucesivas modulacións que atendían o momento histórico, o momento político, en que foron executadas. Paisaxe e política, terra e liberdade. Otero Pedrayo con *Arredor de si* e a volta europeísta que lle dá o nacionalismo agrario de Nós, Méndez Ferrín con *Tagen Ata*, con especialmente *Retorno a Tagen Ata e Bretaña, Esmeraldina*, e a volta con que o nacionalismo con obreiros, internacionalista, o independentismo, actualizan a oposición. A Castela seca e dura e árida de Rosalía está nos ollos e no corazón de Adrián Solobio, na Terra Ancha poeirenta de Ferrín. A Galicia verde e húmida e variada de Rosalía, repítese na múltiple Galicia vexetal oteriana e na Grande Fraga de Tagen Ata onde habita a Resistencia. Velaí a alegoría nacional de Jameson, tamén pertinaz, que ten o territorio, a terra e maila paisaxe, como principal instrumento de significación. O Courel de Novoneyra está tamén nesa alegoría inscrito, tamén é unha terra, unha paisaxe, un espazo de resistencia contra o opresor.

Pero si, somos de aldea, de cadanseu castro, localistas. E desde o primeiro texto do Rexurdimento, da literatura galega contemporánea, quer decer, desde o *Coloquio* de Sarmiento, o lugar concreto, a terra determinada, a singular paisaxe, asaltan cos seus nomes a presenteira do texto. Marcos da Portela abre a boca e desempuña a pena para nos situar:

No chan que en Morrazo
chaman os galegos
chan de Parafita,
que chega hasta o ceo.

E veñen logo, vistas desde alí, as dúas marxes da ría de Marín ou ría de Pontevedra. O percurso remata no centro, no corazón da boa vila. É o orgullo de Sarmiento, o orgullo de pertenza a unha terra, a un mar, a uns nomes:

Se ve o mar bravo,
se ve o mar quedo,
de Ons e do Tambo
as illas ao lexos.

Se ven Portonovo
e, xunto San Xenxo,
Marín e Combarro,
Lourido e Campelo.

Se ven o Castrove
e mais Montecelo,
tamén San Zibrán
e mais o Castelo.

Do norte está posto
o lindo convento
dos frades de Lérez,
que está nun outeiro.

Alí donde sempre
van moitos romeiros
ao San Benitiño,
santiño ben feito.

Tamén de aquel chan
se ven, que están preto,
os ollos da Ponte
e o Burgo pequeno.

Morrazo, se fora
máis chan seu terreo,
se vira de fronte
casi todo enteiro.

Por fin os navíos
e barcos dos pescos
se ven navegar-e,
e máis se están quedos.

Os ollos se fartan
con tanto recreo
de terra, de verde
de mar e de ceo.

E igual Rosalía, feito o manifesto de independencia e ergueita a oposición política Galicia / España tamén desde a paisaxe, aínda ten tempo para, coma Sarmiento, situarse nun lugar elevado, nas Torres de Ermida, e desde alí debuxar cos seus nomes a súa Terra de Iria: Laíño, Lestrove, A Ponte, A Adina, A Arretén, Padrón, San Lois, O Souto, Campaña, Valga... E paisaxe, si, pero tamén “terra nai; ai, tamén, nai da nai miña”, para darlle entrada a outra paisaxe, a das memoriñas, edificadas arredor da casa abandonada, símbolo da súa estirpe: a casa, o val, a patria humilde.

E antes ca Rosalía xa viñera o brigadier berciano Antonio Fernández Morales, facéndolle un monumental canto á Terra do Bierzo occidental, común en parte coa serra do Courel, fundamentado na cultura e mais na lingua, pero sobre todo na dignificación da súa paisaxe. E logo veu Pondal coa súa terra roxa ó arar, nobre e testa de Bergantiños, metonimia política, metonimia de liberdade. E viñeron Cabanillas co Salnés de dornas e espadeiro e o brañego Noriega Varela. E veu Manoel Antonio tamén coa súa terra, unha terra sen terra, unha illa de auga rodeada de ceo por todas partes para contestar todo, especialmente os paisaxistas que operaban con notas de turista burgués, e descubrímo-lo mar que temos dentro do mar, nós sós. Para el un único topónimo: Vigo, o topónimo de Martín Codax. E xa despois do alzamento fascista veu Aquilino Iglesia Alvariño de *Cómaros verdes*, perdido entre as máis grandes elexías, que non se quixo facer cargo da Terra Cha, tarefa que si executou, moi poucos anos despois, o mociño Manuel María. Eses son os antecedentes da propia estirpe que tiña Uxío Novoneyra cando ordenou de face-la tomada do Courel.

Especial é o caso da relación da *Terra Cha*, que viu luz en Celta na primavera do 54, con *Os eidos*, publicado en Galaxia en xullo do ano seguinte. E cómpre dar aviso de que estas primeiras edicións, especialmente primorosa a que abandeira este congreso, nunha homenaxe merecida a Xohán Ledo, nada teñen que ver coas que circulan na actualidade. O principal sería o de saber cal en realidade dos dous poemarios foi primeiro. O prólogo de Ánxel Fole para Manuel María está asinado no 53. O de Ramón Piñeiro para Novoneyra en agosto dese mesmo ano. Por outro lado, *Os eidos* aparece cun subtítulo interior que di “Terras outas e soias do Caurel. 1952-1954”. Os dous poetas non só se coñecían: tamén eran amigos. En todo caso, sexa como for, aínda que con estéticas distintas, os dous coinciden en cantaren a súa terra e facelo formalmente cuns vimbios similares, con toponimia e arrecendos de cántigas populares. Se imos á primeira edición das dúas obras, observaremos que os poemas de Novoneyra, ademais de teren título, están agrupados en pequenos capítulos. Pois ben, algúns destes títulos e capítulos mesmo coinciden na súa onomástica: Os paxaros, O aire, A choiva... Coma se fosen dúas sementes que, botadas da mesma man, agromasen ó mesmo tempo en dúas terras distintas. Que levou a Manuel María, que naquela altura xa tiña publicados dous libros en galego, *Muiñeiro de brétemas* e *Morrendo a cada intre*, que viña da escola da tebra e do intimismo existencialista, a apropiarse da Terra Cha, como non fixeran os maiores

Noriega, Crecente ou Aquilino? Que levou a Novoneyra, lector de poesía universal en Madrid, de ampla formación literaria, a se apropiar da súa propia terra marxinal, perdida na “provincia”?

A comezos dos cincuenta nace unha xeración nova, Manuel María e Uxío Novoneyra son os máis vellos. Eles tragueun ó mundo literario galego un novo e renovado pulo. Non caen do ceo, evidentemente. Detrás deles, conscientes ou non, está o peso da súa estirpe literaria. Está a poesía medieval, está Sarmiento e Rosalía e Pondal, está Manoel Antonio e Aquilino. E o seu pulo cadra coa re-emerxencia, con Castrelos e Galaxia. O seu sangue novo retoma neste punto, como Manoel Antonio, o colo das cantigas vellas, os nomes do real, a terra propia en metonimia, a dispersión localista en resistencia. Tal foi o éxito de Manuel María e de Novoneyra, irmáns, que Otero Pedrayo, no relanzo aberto e intelixente dos seus setenta anos, tamén quixo apropiarse e resistir desde a terra, desde os Chaos de Amoeiro, desde *Bocarribeira*, obra publicada por Brais Pinto, publicada por esta xeración.

O acceso a *Os eidos* non é fácil. Perdoen os traballos e a tardanza. Viña polo tanto Novoneyra da poesía de todo o mundo, viña de Madrid, do Madrid dos madrigalegos, como nos deixou dito Ana Acuña, do Madrid de Sarmiento, de Murguía, Rosalía e Curros, de Otero... Do Madrid no que comezaba a aterrorar a súa xeración. Pero non se trata dun regreso ó útero materno, á terra nai, á paz e ben bucólicos da aldea. Non atopa nin busca nin nos dá Novoneyra o “espírito da terra”, como nos di Ramón Piñeiro na súa carta que fai de prólogo, ese esencialismo de caste heideggeriana, a peor posible. Non é saudade, non. E a pouca que había ó final do poemario foi retirada nas seguintes edicións, como aquí apuntou onte Méndez Ferrín. Imaxinamos por que: Ramón Piñeiro extirpado. Non é recuperación nostálgica. Non é fusión mística coa natureza, nin sacralización desta. Nin utopía retrospectiva tampouco é. É apropiación, é resistencia. A nosa terra, a nosa terra. “A miña terra n’é miña”, chorou o emigrante de Rosalía de Castro. “A nosa terra é nosa”, berrou en pé, alto e forte, Cabanillas. Nonoveyra fai súa a súa terra. E faina no tempo, concepto que tamén na súa carta parecía detestar Ramón Piñeiro. E faina súa e faina país non, faina nación. Nin país nin tampouco paisaxe: terra e pobo. Manexamos ultimamente estas palabras, terra e pobo, con moito coidado, coma se nos fosen escachar ou aínda mesmo luxar. Son palabras que o pensamento fraco puxo baixo sospeita. Pero son nosas e son constantes en Novoneyra, pertinaces. E cando lle pregunta Emilio Araújo por que terra e non paisaxe n’*Os eidos*, o noso poeta responde: “creo que o concepto de Terra é máis primario, máis elemental, máis profundo, menos prescindible; os que viven dela e con ela chámanlle Terra”. O noso autor non se quere apropiar nin quere que nós con el nos apropiemos dunha paisaxe, dunha especie de construción cultural intermediada. Novoneyra, como poucos poetas fixeran antes ca el, quere terra, quere o profundo e primixenio, a cousa. E quérea aínda que fronte ás súas dimensións e perfís xigantescos o poeta sexa ínfimo e sexa só. O canto, como xa nos

dixera Francisco Sampedro, é o canto, a paixón polo canto o que rescata o poeta da propia sensación de finitude. É o canto quen se apropia, é o canto quen resiste, engadimos nós.

Resiste, si. O Courel d'Os *eidós* é un espazo de resistencia. Leva décadas o espazo coméndolle a presenteira ó tempo nas teorías e análises dos estudos culturais. O xiro espacial do que fala o profesor Cabo Aseguinolaza. O soviético Bajtín xuntounos en cronotopo, Foucault fixo as súas análises ideolóxicas do espazo. Até Jameson considera o espazo como fundamental para recodificar a situación mundial do capitalismo avanzado. Avanzando en retroceso. Dicimos espazo de resistencia porque, segundo cremos, o Courel énos presentado n'Os *eidós* coma un espazo contra a uniformización, contra o imperialismo, contra a colonización e, se esta palabra existise nos anos cincuenta, contra a globalización imperialista. Porque o Courel representado por Novoneyra actúa como espazo antihexemónico, defensor dunha nova cartografía decididamente non colonial. Non viña o Courel, naturalmente, en todo o paisaxismo, tamén con topónimos de Unamuno, da xeración do 98 española ou no *Viaje a la Alcarria*, como non viña en *Del Miño al Bidasoa*. Pero o caso é que tampouco existía na cartografía literaria de Galicia. E se a historia da literatura galega é unha historia de descubertas, empezando pola primeira e máis principal, a da propia lingua, Uxío Novoneyra deixounos de entre tódalas descubertas do noso propio espazo, da nosa propia terra, unha das máis sorprendentes e poderosas. Porque tamén na cartografía literaria de Galicia hai, ou había antes d'Os *eidós*, un estándar, unha normativa, en canto a terra e paisaxe, polo menos agraria e rural. Os parámetros de Sarmiento, Rosalía, Cabanillas ou Manuel María, que son similares, en Novoneyra fican esnaquizados. Porque aquí non hai romaxes, nin cruceiros, nin terras de labradío, con leiras, sementeira, medas, medeiros, nabos, carros e arados, con todo o seu gado como hai na *Terra Cha*. Apenas liño, prados, bois e braña, os cordeiros e a fiandeira. Aquí hai estacións, montes e terras soias, bosques, devesas e fragas; nebras, nubes, chuvia e vento; agua e fontes a mares; frío, neve e noite... e un lumiño no lar. Pero sobre todo lobos (por que non hai osos, coma en Fernández Morales?), xabaríns, corzos e da outra banda acivros, xardois, faias e abairas con toda a paxarada do mundo: cotolovíos / ouriolos tordos merleaos! / paxaros e paxariños polos ríos / polo souto e polos chaos / e bandadas e bandadas de estorniños polas labradas. E aínda Os *eidós* escachifa para sempre o paisaxismo diminutivista e franciscano de Noriega e familia. Non hai aquí esa flor mareliña que entre espiñas chora, ningunha humilde beleza que namore. Aquí hai tesos cumes que ollan lonxe, profundos cavorcos de lobo e xabarín, unha natureza brava e colosal, que mete medo.

Si, ti dis Galicia é ben pequena. Pero é un mundo. E a literatura foinola descubriendo, continúa descubríndonos novos eixos e coordenadas da súa xeografía física, cultural e lingüística, como despois fixeron, por citar dous compañeiros de xeración, Bernardino Graña co mar que tiñamos diante dos fuciños ou Méndez Ferrín, poeta que se

iniciou nos espazos fantásticos e que moito despois nos deixou como narrador outro asombro novo para a cartografía galaica: o dos territorios da raia seca de Portugal, os arraianos.

O espazo, o lugar, a terra apropiada para si polo poeta en resistencia. E unha das formas de apropiación é o nome, o nomeamento: “é nomeando e non describindo cando as palabras cumpren a súa potencia”, confesáballe Novoneyra a Emilio Araújo. É nomear e é calar. Tal é o poder da terra, do Courel como espazo xerador de palabra, de nomes, de lingua. E de silencio. E de silencio.

E a operación primaria que executa Novoneyra é a mesma que executaran Sarmiento, Rosalía de Castro e Manuel María, este en sinxela forma de enumeración no poema “Os povos”. Nomear, nomear os nomes da terra. Pero esta viaxe inicial pola toponimia é executada en Novoneyra, no poema “Os montes do Sul”, doutro xeito, dun xeito prospectivo: “Hein d’ir ó Pía Páxaro i a Boca do Faro”. Hein d’ir. Non se trata, pois, da descrición do que se ve desde unha posición privilexiada (A Chan da Parafita ou as Torres de Hermida) ou da enumeración como catálogo de rexistro. Levado con intención á presenteira do poemario nas edicións que lle seguiron á de 1955, o poema anuncia un proxecto, un movemento, un desexo: a entrega ó canto da totalidade ciscada, á posesión “onde ninguén me vexa”. E esa é unha das máis grandes orixinalidades de Novoneyra. Na súa poesía non se describe, o poeta non olla a paisaxe ou a terra. O poeta como nomea e cala, está dentro, está na paisaxe, está na terra. E todo ou case todo é isto, isto que me vei, porque é presente e está diante: Prados do Río! / Pincheiras a cachón i a fío! / Niste pao sentado / cando viña de nino co gado / facía cintos de xunco trezado.

A toponimia e microtoponimia, non sei se habería que inventar mesmo a nanotoponimia, é característica da nosa cultura que a literatura soubo aproveitar. Agora ben, a estilística do seu uso é moi singular en Novoneyra, poeta moi consciente de que este tipo de nomes nos ligán á memoria de tódolos nosos antepasados. Por iso a veciñanza neste aspecto con Pondal parece bastante evidente ó concederlle ó topónimo, coma a outras palabras nominativas, valores expresivos vinculados á física fónica: “Mora o lobo no Fedo / na Lamelalonga nos prados / do Noval su a comba / da pena na Poxa / da Lomba”. Fonosimbolismo, si, como deixou dito Claudio Rodríguez Fer. Mais, falando de terra e de paisaxe, eu creo que a veciñanza entre Pondal e Novoneyra reside no intento de creación por parte destes dous senlleiros poetas, non só dunha paisaxe particular como espazo poético ou literario: os dous están continuamente creando tamén paisaxe fónica singular asociada. Quer dicirse, Pondal e Novoneyra, ó tempo que constrúen unha paisaxe física brava e esgrevia e áspera (Manuel María no seu discurso de ingreso nesta casa atribuíalles ós dous o canto dunha paisaxe non femininia nin maternal, valores que el asociaba á Terra Cha), constrúen tamén unha paisaxe fónica brava (“Feros corvos de Xallas”), de sonoras cordas, ás veces enigmática:

Van as nebras ó ras da Lucenza,
 Alumean os chotos no Chao do Longo,
 brillan os vargos no Taro Branco.
 Oulan os lobos nos Fócáros.
 Laia o apertador no Val Arcón.
 Aturula a curuxa na Serelluda.
 Oise ó lonxe o ruxir das fontes.

Terra e pobo. Porque pobo é outra palabra moi trepada por Novoneyra. No noso hoxe tamén pertinaz regreso ás orixes, outra vez Sarmiento. Así como o padre bieito, pai da literatura galega contemporánea, botou man do touporrouitou popular nos seus hexasílabos e Rosalía, aleitando a criatura ben aleitada para facela medrar con forcia, se vestiu de cantares populares, así tamén nesta re-emerxencia dos anos cincuenta Novoneyra vai ó pobo, á súa lingua, á oralidade, ós substratos poéticos populares que, na edafoloxía xeral da literatura galega veñen, tamén, da minería aurífera das cantigas medievas, especialmente daquelas ó principio aquí citadas. Novoneyra volve ó colo das cantigas vellas para esta nova e grandiosa poesía da terra, non ó distante e distanciado hendecasilabo de Noriega e da súa descendencia, non á fábrica culta. No acto de apropiación e resistencia nesta nova alborada, Novoneyra vai ós ritmos populares, á lingua oral, vai ó pobo: “El vein os cordeiros fiar os cordallos!”. Así o fixo tamén Manuel María e así está case todo *Bocarribeira*.

Terra e pobo. A terra foi o suxeito literario de *Os eidos*, agora o suxeito literario vai ser o pobo. Por abreviar e partindo de que só imos considerar a poesía política incluída en *Do Courel a Compostela*, tirada algunha de *Elegías del Caurel* e de outras publicacións, pondo o remate en 1976. Polo tanto, escollemos o principal período da súa poesía política, que é o período da resistencia. Si, Novoneyra está vinculado para sempre a unha terra, pero tamén foi un extraordinario, un riquísimo e senlleiro poeta político. Aínda que sen militancia recoñecida, que saibamos, cómpre advertir que Novoneyra estivo no allo das principais actividades, de pensamento e acción, de resistencia antifranquista e de loita por unha Galicia Ceibe.

E así como de Santiago a Lugo foi Fernando Esquío, así baixou do Courel a Compostela Uxío Novoneyra. Do ano 57 son estes versos de extraordinaria relevancia para situar unha nova fase e unha nova vertente na súa poesía:

Galicia, será a miña xeración quen te salve?
 Irei un día do Courel a Compostela por terras libradas?
 Non, a forza do noso amor non pode ser inútle!

É esta toda unha declaración de principios. É a nova xeración súa a depositaria agora dun novo proxecto tamén, aquel que variará de vez a fasquía do nacionalismo galego. E a min ocróreseme evocar con *Do Courel a Compostela*, non xa o novo rumbo poético que baixa da terra á política, do Courel á polis Compostela capital da política nacional gale-

ga. Ocórreseme evocar a longa marcha. A marcha do oriental Novoneyra, do comunista de Mao. Esa é a idea de pobo de Novoneyra, a idea que el no poema seguinte, de 1958, di herdar de Rosalía, outra vez Rosalía, pero que xa estaba tamén en Sarmiento:

Poden inseguranza e desamparo e acólleste ós bés certos:
a casa, o val, a patria humilde!
Nosa patria pola que ti clameas furando a noite.

A casa, o val, a patria humilde, a patria humilde. A patria dos segadores en Castela de Sarmiento e Rosalía, a patria dos criados de Sarmiento e Rosalía, a patria dos labregos que van e veñen ó mercado, das mocías espelidas e costureiras, a patria dos pobres e desposuídos e orfos e miserables de Sarmiento e Rosalía. Un pobo enteiro rébrese no tempo, pero agora Galicia, a Galicia que recita con Novoneyra a súa “letanía” con nova letra, xa ten outro, un novo suxeito político. Galicia labrega, Galicia mariñeira, si, pero tamén Galicia obreira, Galicia nosa. Non hai obreiros en Castela, non os hai en Otero. Non hai obreiros para o Partido Galeguista nin, érache boa, para Ramón Piñeiro. Velaí expreso un dos lemas do encontro producido nos primeiros sesenta entre o nacionalismo e o socialismo, o vello lema da UPG, que Novoneyra estampa neste poema nacional-popular. Porque Novoneyra é, cómpre dicilo, o máis alto e vangardista poeta nacional-popular da resistencia. Non é un poeta social-realista. É neste sentido, un poeta único, que buscou un camiño estético propio, lonxe de Celso Emilio Ferreiro e Manuel María, por unha banda, pero tamén de Heriberto Bens ou Farruco Sesto Novás. Un camiño no que cabe o popular e o experimental, ás veces mesmo mesturados, no que cabe o grafismo expresivo, especialmente visíbel no “Vietnam canto”, ó lado do esconxuro:

Levántate nebra
ó alto da serra.
Amosa Terra
a vera face.
Que alimpe
que escampe
e ver a renda
de finos cabos
que xunce escravos
en liberdade!

Pero hai moito máis. Hai versos que son todo un poema non, toda unha vida literaria: “Folga Xeral contra a historia”, “de tanto calar xa falo ou solo”, “dá vergonza vivir”, “perdón por esta paz”, por estes 25 anos de paz, da España de Fraga Iribarne, da España de “sangue e area”, da de “pau e tente teso”, que denunciaba destoutro xeito Celso Emilio Ferreiro.

A poesía política de Novoneyra calca as principais teclas que modulan a resistencia e o novo proxecto de Galicia Ceibe. E, do mesmo xeito que sabemos que ti Galicia, podes

ser outra cousa, sabemos que o home pode ser outra cousa, o ser humano, esa especie en verdadeiro perigo de extinción no Caurel, como nos dixo Xosé Benito Reza, o home de tódalas terras. E como o nacionalismo galego, agora marxista, milita no internacionalismo, e así como despois Manuel María fai o seu “Laio e cramor pola Bretaña” e Ferrín o “Sirventés pola destrucción de Occitania”, Novoneyra chora as mortes do Che o mais do Chile de Salvador Allende e Víctor Jara, chora o Vietnam no poema que a crítica vén situando nos cumes da poesía galega de tódolos tempos. O poeta-nacional popular elabora aquí un canto brutalmente incisivo e delicado no que vai deixando os fíos que atan e separan Galicia co Vietnam, a Galicia resistente daqueles anos en longa marcha, por veces de pedra, co pobo vietnamita resistente do masacre imperialista dos USA, pobo como o meu, Galicia pequeniña. As cidades do sur leste vietnamita, xa todas son a aldeña do lado. Kansas, New Jersey están tan luxadas coma Galicia. Novoneyra pon os ollos na lembranza épica da súa terra para irmandar os irmandiños de Galicia co Vietcong. Pero tamén apunta, aínda que dun xeito encriptado, como o “perdón por esta paz” que antes citamos, un suceso histórico coetáneo daquel 1968 de extraordinaria importancia que ningún outro poeta nunca cantara Cando menciona os “tres estudantes en Lugo sin os nomes / en Vigo Méndez Ferrín co’il”, está aludindo a un suceso da resistencia galega pouco tido en conta nas historias do nacionalismo galego. Deseñados por Reimundo Patiño en Madrid e alí mesmo tamén impresos por Bautista Álvarez, son traguidos a Galicia por estudantes e obreiros milleiros de pequenos autocolantes co lema “Libertade pra Galicia”. Distribúense e cólanse en vidros, portas, paredes e muros de toda Galicia na noite de nadal de 1967. Os tres estudantes ou obreiros de Lugo, entre os que estarían Ventosinos e Toñeto, supoño, e Méndez Ferrín no poema aludidos son, xunto con Antonio Bernardo Rubio, os detidos a raíz de tales actos que tiveron un importante impacto e supuxeron a presentación pública da resistencia galega organizada arredor da UPG.

Como estivo Novoneyra, personalizándoos en Daniel Pino, con tódolos presos da cadea franquista. Como estivo con Amador Rei e Daniel Niebla aquel 10 de marzo de 1972 que mudou definitivamente a historia de Galicia e puxo o proletariado na vangarda da loita política. Si, estes dous obreiros fixéronnos coa súa morte, modeláronnos para sempre.

E, por fin, xa en 1976, Novoneyra executa o retrato dun paseo do 36, o do asasinato de Manoel de Ribadaira, como endexamais lemos. Dedicado a Federico García, que podía ser Lorca, trátase ó noso ver doutro extraordinario cume poético do noso autor, unha especie de romance abalado no seu ritmo para abalar tamén o lector, indo e vindo tamén do pasado ó presente, traguéndonos e levándonos dos fuciños, coma quen que non quere a cousa, o cheiro esterreciente da traxedia e da ignominia. Novoneyra, que non é neopopular, vai ás raíces épicas do *Cantar do Mio Cid* e da *Chanson de Rolan*, ás raíces máis profundas e primitivas, para devolvernos en feitura única, insólita, extraordinaria, a memoria histórica e a memoria literaria.

É pois Novoneyra un poeta con terra e pobo, no soño e na voz; un senlleiro, alto, altísimo poeta que nos deixou moita máis terra da que el tivo e un pobo moito máis aberto e xeneroso; un poeta que lles testou ás xeracións futuras a seguridade e a forza para seguiren dicindo terra, para seguiren dicindo pobo, para continuaren dicindo; un poeta que nos deixou unha nova cartografía literaria, de horizontes máis abertos, para seguir camiñando e soñando, na nosa longa marcha, coas terras liberadas dunha Galicia Ceibe.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Cabo Aseguinolaza, Fernando (2004): “El giro espacial de la historiografía literaria”, en Anxo Abuín e Anxo Tarrío (eds.): *Bases metodolóxicas para unha historia comparada das literaturas da península ibérica*. Santiago de Compostela: Universidade, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, 21-43.
- Jameson, F. (1986): “Third-World Literature in an Age of Multinational Capitalism”, en *Social Text*, 15, 65-88. Tradución ó galego de María Otero Rodríguez en *A Trabe de Ouro*, 13, 11-30.
- López Sández, María (2008): *Paisaxe e nación: a creación discursiva do territorio*. Vigo: Galaxia.
- Manuel María (1954): *Terra Cha*. Lugo, Ediciones Celta.
- Novoneyra, Uxío (1955): *Os eidos. Terras outas e soias do Caurel*. Vigo: Galaxia.
- Novoneyra, Uxío (1998): *Dos soños teimosos*. Santiago de Compostela: Noitarenga.
- Novoneyra, Uxío (1988): *Do Courel a Compostela: 1956-1986*. Barcelona: Sotelo Blanco.
- Novoneyra, Uxío (2010): *A casa! o val! a patria homilde!* Colección Cadernos Ramón Piñeiro, XIV. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- Otero Pedrayo, Ramón (1958): *Bocarribeira. Poemas pra ler e queimar*. Madrid: Brais Pinto.
- Rodrigues Lapa, M. Rodrigues (1981) (10ª ed.): *Lições de literatura portuguesa: época medieval*. Coimbra: Coimbra Editora
- Rodríguez Fer, Claudio (1980): “O fonosimbolismo na poesía de Novoneyra: incursión ao nivel fónico da obra literaria”, *Grial* 68, 144-160.
- Sampedro, Francisco (2008): “A condición de Novoneyra”, *A Trabe de Ouro* 75, 67-71.